

7) проведення спільних виставок археологічних матеріалів із демонстрацією результатів робіт на територіях України і Туреччини.

З метою фінансової підтримки вивчення та збереження українсько-турецької культурної спадщини визнано доцільним: звернутися до національних комісій України і Туреччини в справах ЮНЕСКО з проханням підтримати субрегіональний проект розвитку наукового дослідження пам'яток османського періоду в Україні через Програму участі ЮНЕСКО шляхом надання субсидії; до урядових і неурядових інституцій, а також до великих транснаціональних компаній, які передбачають фінансування гуманітарних проектів; до відповідних органів місцевого самоврядування. У зв'язку з необхідністю вивчення документальних джерел і матеріалів турецьких архівів, епіграфіки визнано доцільним підготовку кадрів сходознавців-османістів у відповідних закладах вищої освіти України.

Плідний досвід першої подібної конференції з проблем вивчення історико-культурної спадщини України і Туреччини заслуговує на подальше продовження, тому була ви-

словлена одностайна думка про необхідність проведення конференцій і надалі, а також запропонована послідовність їх проведення: один раз за три роки у Туреччині та в Україні.

З нагоди 80-річчя заснування Республіки Туреччина 11 листопада за сприяння Посольства Республіки Туреччина у приміщенні Музею археології ІА НАН України було відкрито виставку археологічних матеріалів османських часів з розкопок спільної українсько-турецької експедиції 1997—2002 рр. у містах Очаків і Білгород-Дністровський (керівники С. Біляєва та Б. Ерсой).

Сподіваємося, що досвід спільних заходів і проектів сприятиме подальшому розвитку співробітництва вчених двох країн: України і Туреччини, а можливо й надасть певного імпульсу розгортанню міжнародної кооперації фахівців різних країн навколо проблем історико-культурної спадщини народів, які мали тісні контакти у минулому і які пов'язані спільним процесом історичного розвитку одного з найважливіших євразійських регіонів.

Одержано 20.05.2004

О.Є. Фіалко

МІЖНАРОДНА КОНФЕРЕНЦІЯ «ВІД КІМЕРІЇ ДО САРМАТІЇ» (29.04—01.05.2004, м. Чигирин)

У липні 2004 р. виповнилося 60 років відділу скіфо-сарматської археології Інституту археології НАН України. Саме цій даті й було присвячено міжнародну конференцію «Від Кімерії до Сарматії». Організаторами цього наукового симпозиуму виступили відділ скіфо-сарматської археології ІА НАН України та Національний історико-культурний заповідник «Чигирин». До речі, ювілей відділу збігся ще з однією важливою датою — 15-річчям Національного історико-культурного заповідника «Чигирин», на базі і за фінансової підтримки якого і проходила ця конференція.

У роботі конференції взяли участь близько 50 науковців - археологів, істориків, антропологів, краєзнавців, які репрезентували понад 20 установ — академічні інститути, музеї, вищі навчальні та інші заклади України, Росії, Польщі, Німеччини. Під час роботи заслухано 27 наукових доповідей (всього було заявлено понад 50, однак частина науковців з різних причин не була присутня). Розглянуто широке коло питань, пов'язаних з походженням,

матеріальною культурою, соціальним устроєм, поховальними обрядами, характером господарювання, зовнішньо-економічними зв'язками, типологією поселеньських структур і поховальних пам'яток населення, що мешкало на величезній території від Карпат на заході до Алтаю на сході за доби раннього заліза. Робота конференції проходила в досить щільному часовому графіку з значним інформаційним навантаженням, та дискусіями та обговоренням доповідей наприкінці кожного робочого дня. Значною мірою роботу полегшувала наявність видрукованої до початку конференції збірки тез доповідей (11,6 д. а.).

Відкриваючи конференцію, зі словами привітання до її учасників звернувся заступник директора Інституту археології НАН України д.і.н. професор Д.Н. Козак. Він підкреслив значний внесок співробітників відділу в розвиток вітчизняної науки та справу популяризації давньої історії нашої держави за її кордонами. Привітання та добрі побажання ювілярам висловили начальник Управління культури держадміністрації Черкаської області І.Г. Козленко, голова Чигиринської районної державної адм-

© О.Є. ФІАЛКО

Учасники конференції «Від Кімерії до Сарматії»

іністрації О.Г. Лавріненко, генеральний директор Національного історико-культурного заповідника "Чигирин" В.І. Полтавець.

На пленарному засіданні було заслухано дві наукові доповіді. Завідувач відділу скіфо-сарматської археології ІА НАН України д.і.н. С.А. Скорий висвітлив історію заснування, становлення та розвитку відділу, підвів підсумки та окреслив перспективні напрями наукової та польової діяльності колективу. Завідувач відділу теорії та методики археологічних досліджень ІА РАН (Москва) д.і.н. В.І. Гуляєв розповів про досягнення донської археології та зупинився на деяких загальноскіфських проблемах.

Подальша робота тривала без розподілу на секції. Проте щодо хронології доповіді поділяються на три різновеликі блоки. Доповіді **першого блоку** репрезентували кімерійський та ранньоскіфський час. *С.В. Махортич* (ІА НАН України) на прикладі аналізу Придніпровської територіальної групи кімерійських пам'яток довів перспективність дискретного підходу до вивчення локальних утворень. *В.Р. Ерліх* (Музей історії Сходу, Москва) розглянув добірку сокир-скипетрів передскіфського часу, інтерпретуючи їх як відособлені зображення голови хижого птаха, що лежать в підвалінах низки зображень звірного стилю скіфської архаїки. *С.Б. Вальчак* (ІА РАН) підняв питання про розвиток та хронологію північнокавказьких мечів і кинджалів. Дві доповіді було присвячено розгляду місяцеподібних прикрас з пам'яток передскіфського періоду. *О.Д. Могоїлов* (ІА НАН України), продемонструвавши типологію цих прикрас, дійшов висновку, що їх еволюція виявилася в ускладненні орнаменталії. *Н.В. Тарасова* та *С.Б. Вальчак* (ІА РАН) у спільній доповіді запропонували дещо відмінну від попередньої типологію цих "лунинців", роз-

глянули їх призначення та можливість використання як хроноіндикаторів. *Н.М. Бокій* (Державний педагогічний університет ім. В. Винниченка, Кіровоград) доповіла про результати дослідження кургану біля с. Івангород на Кіровоградщині, аналіз складної поховальної споруди та обряду якого дав змогу зарахувати його до жаботинського періоду ранньозалізної доби. Доповідь *Н.П. Шевченко* (ІА НАН України) була присвячена розкопкам кургану на Житомирщині, завдяки яким отримані нові дані про наявність у поховальному обряді племен Середнього Подніпров'я в передскіфський час ритуальних людських жертвоприношень. *І.Б. Шрайко* (Палац дитячої та юнацької творчості, Харків) у результаті вивчення стратиграфічних даних і характеру речових залишків виклала чітко аргументовану позицію щодо початкового періоду існування Більського городища та динаміки розвитку його матеріальної культури в архаїчний період. *В.П. Білозор* (ІА НАН України), на підставі розгляду жертвопників з людськими черепами в урочищі Царина на Більському городищі та знахідок великої кількості людських кісток зі слідами механічних пошкоджень у культурних шарах, зробив припущення про прояви шибалізму в ритуальному та побутовому вигляді. *В.Г. Петренко* (ІА РАН) детально проаналізувала роль вогню в поховальному культі ранньоскіфських племен Центрального Кавказу, поетапно прослідкувавши цикли ритуальних дій. *Є.В. Черненко* (ІА НАН України) надав огляд так званих кубанських шоломів, зупинившись окремо на питаннях їх датування, походження та місця виробництва. Жваву дискусію викликала доповідь *В.Ю. Зусва* (Державний Ермітаж, Санкт-Петербург) "Енциклопедичний бестіарій Казак-Кочердика", присвячена доклад-

ному аналізу сюжету на кинджалі – випадкової знахідці, що походить з приватної колекції. Кожен орнаментальний образ було розглянуто окремо із залученням широкого кола аналогій. Саме ці, досить різнопланові за територією та часом аналоги (до речі, чудово проілюстровані) та характер декору й викликали сумніви у деяких науковців щодо автентичності наведеного артефакту.

Другий блок доповідей пов'язаний зі скіфськими старожитностями класичного періоду. *Н.В. Полосьняк* (Інститут археології та етнографії СВ РАН, Новосибірськ) наочно продемонструвала знахідки реального одягу з поховань пазириків Горного Алтаю, зіставивши його з вбранням мумії Синьцзяна та вершників скіфо-сарматського часу Євразійських степів. *Л.С. Ключко* (Музей історичних коштовностей України, Київ) у спільній з *З.О. Васиною* доповіді зупинилася на питаннях комплексного вивчення жіночого вбрання скіфського часу в Лісостеповому Лівобережжі. *М.А. Чемякіна* (Інститут археології та етнографії СВ РАН, Новосибірськ) довела зв'язок глиняної пластики з пам'яток доби пізньої бронзи — раннього заліза лісостепової зони Західного Сибіру з поселенськими культурами, які притаманні населенню Євразійського лісостепу в цілому. Доповідь *А.І. Пузикової* (ІА РАН) була присвячена історії та результатам багаторічного вивчення поселенських структур скіфського часу в Курському Посеймі, яке являє собою північну периферію скіфського світу. *С.А. Скорий* (ІА НАН України) у спільній з *Я. Хохоровським* (Інститут археології Ягеллонського університету, Краків) доповіді окреслив результати вивчення укріпленого Мотронинського поселення скіфського часу та курганного могильника біля нього, що були здійснені протягом 2000–2003 рр. за проектом українських і польських археологів. Своє міркування щодо причин виникнення городищ юхнівської культури в лісовій смузі Подесення виклав *Д.В. Каравайко* (ІА НАН України). *О.С. Фіалко* (ІА НАН України), всебічно розглянувши античний чорнолаковий посуд у похованнях степових скіфів, підкреслила певні визначальні можливості цієї категорії артефактів в обрядовій практиці номадів. *Т.М. Кузнецова* (ІА РАН) виділила низку хронологічних реперів могильника групи “Солохи”, які дали змогу поточити часові рамки поховальних комплексів. Крім того, вона оголосила заповіт *А.І. Мелюкової* щодо подальшого вивчення цієї пам'ятки. *Ю.В. Балтрик* (ІА НАН України) висловив припущення, що комплекс Капулівських пам'яток є залишками столиці Скіфської держави часів Атея, та окремо зупинився на визначенні ролі Кам'яньського городища. *О.В. Переводчикова* (ІА РАН), запропонувавши для розгляду сюжет та стиль зображень на зооморфних кінських нащипниках так званого чортотмлицького типу, виклала свою версію пояснення розбіжностей орна-

ментації стандартних за формою серій прикрас і прослідкувала розподіл цих серій у часі.

Третій блок складала доповіді, присвячені матеріалам пізньоскіфської та сарматської культур. *Л.Т. Яблонський* (ІА РАН), залучивши дані попередніх і новітніх, в тому числі й авторських, досліджень Прохоровського могильника, запропонував хронологічну атрибуцію пам'ятки. Виходячи з гострої дискусії стосовно хронологічних побудов, момент істини для Прохоровської епопеї, проголошений доповідцем, мабуть ще не настав. *І.А. Козир* (Державний педагогічний університет ім. В. Вінниченка, Кіровоград) виділила джерела формування керамічного комплексу у населення Північного Причорномор'я пізньосарматського часу. Про нові дані щодо формування пізньоскіфської культури, отримані завдяки вивченню найбільш ранніх поховань двох могильників з центральної частини кримського передгір'я, повідомив *І.М. Храпунов* (Тверський національний університет, Сімферополь).

Під час підведення підсумків на заключному засіданні було ухвалене рішення, запропоноване *В.І. Полтавцем*, про періодичне проведення подібних форумів на базі заповідника “Чигирин”.

Цікавою і різноплановою була й **культурна програма**, організована та проведена співробітниками Національного історико-культурного заповідника “Чигирин” на чолі з гендиректором *В.І. Полтавцем*. **29 квітня**, після сесійних засідань, відбулося ознайомлення з експозицією Музею Б. Хмельницького, який було відбудовано в 1995 р. біля підніжжя Замкової гори, на місці колишньої повітової управи, згідно з кресленнями та малюнками архітектора *І. Кедрина*. Експозиція музею містить археологічні знахідки переважно козацької доби, матеріали, пов'язані з історією роду Хмельницьких та особистістю Богдана Хмельницького, портретну галерею гетьманів та кошових отаманів. **30 квітня** було проведено екскурсію на Замкову гору, де зберіглися залишки Чигиринської фортеці 17 ст. — головного оборонного вузла гетьманської столиці та кам'яний хрест, встановлений в 1912 р. на честь захисників Чигирини 16—17 ст. Поруч, на краю домінуючого над містом мису, височить увічнена в камені та бронзі постать видатного полководця і державного діяча — гетьмана *Б. Хмельницького*, якому й вклонилися учасники огляду. **1 травня** гості побували у Суботіві — колишньому хуторі — родинному маєтку Хмельницький, який в середині 17 ст. став невеличким містечком й одночасно осередком гетьманської влади та дипломатії. Оглянули Іллінську церкву, збудовану в середині 17 ст. коштом і за проектом *Б. Хмельницького*, де за переказами 1657 р. було поховано гетьмана та встановлено пам'ятку плити; залишки фундаменту будівлі маєтку *Б. Хмельницького* на Замчищі і завітали до селянської

хати кінця 19 — початку 20 ст. Після цього сталася поїздка до урочища Холодний Яр, під час якої С.С. Бессонова провела змістовну екскурсію на теренах Мотронинського городища та курганному могильнику біля нього, а С.А. Скорий продемонстрував розріз оборонного укріплення городища та відновлений насип кургану, досліджені в попередні роки археологічною експедицією ІА НАН України "Холодний Яр". Наостанок подивилися на Свято-Троїцьку церкву Мотронинського мона-

стиря та доторкнулися до тисячолітнього дуба М. Залізняка, що височить у лісі біля хут. Буда.

Конференція в Чигирині стала помітним явищем в археологічній спільноті. На жаль, збірка матеріалів ювілейної конференції "Від Кімерії до Сарматії" вийшла малим накладом, тому учасниками конференції було прийнято рішення найближчим часом розмістити її на сайті в Інтернеті.

Одержано 24.05.2004

В.А. Колесникова

КНИЖКОВИЙ ОГЛЯД

Наукова бібліотека Інституту археології НАН України із задоволенням пропонує увазі читачів журналу черговий анотований список видань з археології та давньої історії України, що поповнили фонди бібліотеки протягом 2003 р.

Щиро дякуємо авторам та установам, які надіслали книги до бібліотеки, і сподіваємося на подальші активні надходження. Нагадуємо, що наявність книги в головному книгозховищі археологічної літератури в Україні є запорукою її доступності для широкого загалу читачів і збереження для прийдешніх поколінь науковців.

Бажаємо творчої наснаги та особистої вдачі!

2002 рік

1. Археологічна збірка Херсонської обласної інспекції охорони пам'яток. — Херсон, 2002. — № 2. — 172 с.

Черговий випуск Археологічної збірки присвячено охоронним археологічним дослідженням на території Херсонської обл. У першу частину збірки включено матеріали про пам'ятки, досліджені Херсонською охоронною археологічною експедицією (1976—2001). У другій частині публікуються результати охоронних досліджень давніх поселень, що руйнуються природним середовищем.

2. Баран В.Д., Баран Я.В. Походження українського народу. — К., 2002. — 406 с.

Праця присвячена складній проблемі походження українського та інших східнослов'янських народів. На основі аналізу археологічних мате-

ріалів і використання писемних, лінгвістичних та інших джерел розкрито процес становлення та розвитку слов'ян, зародження і формування слов'янських народів. Особливу увагу приділено розвитку етнокультурних і соціальних процесів у період Кисво-Руської держави, подано критичку концепції «славноруської народності».

3. Жураковський Б. Господарство і зв'язки трипільських племен Поділля: Навч. посібник. — Раменское, 2002. — 115 с.

У посібнику введено у науковий обіг матеріали археологічних досліджень автора, піднято питання щодо форм і видів зв'язків між племенними групами Трипілья, їх спрямованості, динаміки, тривалості, впливу на внутрішній культурно-економічний розвиток території Східного Поділля та сусідніх районів.

4. Залізник Л., Петровський П. Свідерські стоянки біля села Лютка. — Луцьк, 2002. — 60 с.

Праця висвітлює матеріали двох великих колекцій крем'яних виробів, зібраних на численних стоянках первісних мисливців доби палеоліту біля с. Лютка Старовижівського р-ну Волинської обл. Скупчення свідерських стоянок біля цього села належить до числа найбільших в Українському Поліссі і становить великий науковий інтерес.

5. Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. — Львів, 2002. — Вип. 8. — 184 с.

У збірнику вміщено статті та повідомлення, проголошені на міжнародній археологічній конференції «Давнє населення заходу України: екологія, історія, культура». Розкрито проблеми методики та історії археологічних досліджень, вивчення окремих пам'яток і культур.